

Winold van der Putten, een artistiek en eigenzinnig orgelmaker

Roelof Kuik interviewde de Groninger orgelmaker Winold van der Putten. Na zijn leertijd bij Orgelmakerij Gebr. Reil begon hij in 1989 samen met Berend Veger een eigen orgelmakerij. Samen maakten ze veel kistorgels en hun eerste grotere instrument werd gebouwd voor de Hervormde Kerk van Heiligerlee. In 1996 kwam Ingrid Noack in het bedrijf werken en niet lang daarna werd het leegstaande gemeentehuis van Finsterwolde gekocht en als orgelmakerij ingericht. Het door hen nagebouwde 'Rutland-orgel' trok ook internationaal de aandacht en leidde onlangs tot een tweede opdracht voor een 'middeleeuws' orgel. Een verkeersongeluk in 2002 werd Van der Putten bijna fataal, maar hij vocht zich terug en werkt nog steeds op vrijwillige basis mee in het bedrijf. "Het allerbelangrijkste is dat je kwaliteit levert."

ROELOF KUIK

Foto: Orgelmakerij Van der Putten

Winold van der Putten (1950, gehuwd en vader van twee kinderen) ging na zijn HBS-tijd in Groningen theologie studeren, na een vooropleiding met Latijn en Grieks. Omdat hem dat al snel verveelde, stopte hij daarmee. Daarna studeerde hij nog een jaar kunstgeschiedenis. Vervolgens ging Winold verder in het toneel. Samen met een aantal vrienden werd een toneelclub opgericht en verzorgden ze optredens. Maar doordat het een steeds grotere politieke inhoud kreeg, en Winold niet zo'n "politiek dier" is, zoals hij het zelf omschrijft, maar de artistieke inhoud belangrijker vond, liep ook dit mis en ging hij daar weg. In diezelfde tijd leerde hij zijn vrouw, Annetje Verkouw, kennen. Zij had piano gestudeerd aan het conservatorium in Groningen, raakte in die tijd geïnteresseerd in het klavecimbel en ging studeren bij de klavecijnist Jacques Ogg. Vanuit die kring leerde hij ook de Groningse blokfluitist en portatiefspeler Jankees Braak-

sma kennen. Omdat hij nog steeds geen richting in zijn leven had, en knutselen hem altijd al bezig hield, dacht hij dat instrumenten maken misschien iets voor hem was. Zo begon hij met het stemmen van het klavecimbel van zijn vriendin. Via haar kwam hij in contact met allerlei mensen die orgel studeerden, zoals Liuw Tamminga, Stef Tuinstra en ook met Berend Veger, die als bijvak klavecimbel studeerde naast schoolmuziek. Zo kwam het orgel als toekomstig vakgebied steeds meer in beeld. Hij bezocht de orgelbespeelingen in de Der Aa-kerk, kwam in contact met Reil in Heerde, huurde in Groningen een zolder waar hij allerlei experimenten op orgelbouwgebied deed, zoals pijpen maken. Jankees Braaksma zette hem op het spoor van de portatieven.

PERIODE BIJ GEBR. REIL

Zo werd de drang om orgelmaker te worden steeds sterker en wilde hij ergens in de leer gaan. Hij ging een gesprek aan

Het middeleeuws positief in opbouw.

Foto's: Orgelmakerij Van der Putten

met Albert Reil en zodoende begon Winold in 1978 in de werkplaats van de orgelmakerij Gebr. Reil. Hij vertrok vanuit Groningen, waar hij samenwoonde met Annetje, en betrok bij een boer in Heerde een oud kippenhok dat hij wat opknapte. Met de brombakfiets verhuisde hij toen van Groningen naar Heerde.

Hij begon er als krullenjongen, in eerste instantie in de houtbewerking, en werd toegewezen aan Rinus Driesse. Over het leerproces bij Reil vertelt Winold een paar anekdotes. Zo moest hij eens aan een kleine cirkelzaag walsarmpjes maken en duwde met een houtje de kleine onderdeeltjes langs het zaagblad. Driesse waarschuwde hem met de woorden “Denk je eraan, Winold, dat die zaag beweegt?” Ook moest hij eens een balg te maken. Driesse pakte zijn duimstok en zei: “Die balg wordt zo breed en zo lang”. Op de vraag van Winold, hoe breed die vouwen moesten worden, keek Driesse naar de balg en gaf met beide handen de breedte aan, dus Winold mat snel met zijn duimstok de afstand tussen zijn handen. Toen Winold 's avonds in zijn veredelde kippenhok die maat in Van Heurns *De Orgelmaaker* controleerde, bleek deze exact te kloppen! Zo ontwikkelde hij een gevoel voor verhou-

dingen. Driesse was heel praktisch ingesteld en Winold heeft ontzettend veel van hem geleerd.

Op een gegeven moment werd Winold in de pijpenmakerij gezet. Hij maakte daar kennis met alle facetten van het pijpen maken en toen later de Schnitger-orgels van Eenum en Godlinze gerestaureerd werden, mocht hij de pijpen restaureren, nieuwe bijmaken en bij de intonatie assisteren. Zo leerde hij bij Han Reil het intoneren en ging ook op pad om te stemmen. Winold herinnert zich dat hij in zijn eerste ‘stemjaar’ vreselijk lang over een stembeurt deed. Hij wilde het goed doen. Eén van zijn laatste projecten bij Reil was de restauratie van het kabinetorgel van Van Gruisen (1805) in het kerkje van het Groningse Oosternieland, in samenwerking met Klaas Bolt. Zo ontwikkelde hij zich tot een allround orgelmaker.

PORTATIEVEN

Op een keer ging Winold voor Reil naar Amerika. Voordien had hij via zijn vriend Jankees Braaksma Laurie Monahan in Boston leren kennen en opdracht gekregen voor haar een portatief te bouwen. Dat instrument raakte bekend in het kleine wereldje van de middeleeuwse muziek en op een dag kreeg hij een brief van Paul

Krieger uit New York met de vraag of hij voor hem een portatief kon bouwen, want “hij wilde zijn vrouw een cadeautje geven”. Dat portatief werd gebouwd en werd door Winold persoonlijk bij Krieger thuis afgeleverd. Toen hij het portatief afleverde – hij was nog steeds bij Reil in dienst – kon hij meteen het door de Gebr. Reil gebouwde orgel in Hamilton (Canada) stemmen. Zo reed hij van New York naar Hamilton, ging op de terugweg nog even in Boston langs bij Laurie Mohanan en kreeg meteen van de Kriegers de opdracht om nog een portatief te bouwen voor hun zomerhuis. Winold kijkt met veel plezier terug op zijn tijd bij Reil; hij was betrokken bij interessante projecten, zoals de nieuwbouw van het orgel in de Immanuelkerk van Ermelo. Ook bouwden Gebr. Reil het orgel in de Winschoter Muziekschool en in die tijd kwam hij weer met Berend Veger in contact.

EIGEN BEDRIJF

Na elf jaar bij Reil te hebben gewerkt, begon hij in 1989 samen met Berend Veger een eigen orgelmakerij. Hun eerste project stamde eigenlijk al uit 1981, toen ze het orgel in de Vrije Evangelische Kerk in Winschoten van de schroothoop reddden.

Harald Vogel stimuleerde hen en zorgde voor de eerste opdracht, zoals een kabinetorgel in Gandersum, dat opgeknapt moest worden. Ook vroeg Jaques Ogg hen een kistorgel voor hem te bouwen en later kwam daar nog een kistorgel bij voor het conservatorium in Groningen. Toen bleek dat ze voor een jaar werk hadden, hebben ze de knoop doorgehakt en startten ze een eigen orgelmakerij in de werkplaats van Vegers vader in Winschoten. Na een jaar verhuisden zijn vrouw Annetje en de kinderen ook naar Winschoten. Al vrij snel maakten ze de tongwerken van het orgel in Noordbroek, waar Veger organist was, weer 'aan de praat'. Samen maakten ze veel kistorgels en hun eerste grotere instrument werd gebouwd voor de Hervormde Kerk van Heiligerlee (1995). In 1996 kwam Ingrid Noack in het bedrijf werken, die het vak bij Schuke in Berlijn had geleerd en korte tijd daarvoor haar *Meisterdiplom* had gehaald in Ludwigsburg. De werkplaats werd onderhand te klein en zo werd het leegstaande gemeentehuis van Finsterwolde gekocht en als orgelmakerij ingericht. In deze periode werd het orgel voor het Driestarcollege in Gouda gemaakt. Hierna is Berend Veger uit het bedrijf gestapt en in dienst gekomen bij de fa. Mense Ruiters Orgelmakers.

MIDDELEEUWSE INSTRUMENTEN EN -MUZIEK.

Zoals gezegd hield Winold zich al langer bezig met het maken van portatieven. Via Jankees Braaksma kwam hij in contact met middeleeuwse muziek. Hij bouwde een portatief voor Jankees, die hem hielp bij de intonatie van de pijpen. Kennis over portatieven verkreeg Winold door er veel over te lezen, bijv. het traktaat van Arnout van Zwolle (1400-1466), dat heel belangrijke informatie geeft, en via discussies met Jankees en het beluisteren van andere instrumenten uit die tijd. Zo probeerde hij een antwoord krijgen op de vraag wat de klankkarakteristieken van dergelijke instrumenten zijn. Hij ontdekte bijvoorbeeld

dat de klank in de bas wat zachter, strijkender is en in de discant wat fluitiger. Dit klankbeeld komt voort uit het menatuurverloop, dat vrij star is en weinig verloopt. Dat komt exact overeen met wat Arnout van Zwolle aangeeft over de pijpmetingen.

HET RUTLAND-ORGEL

Eind jaren '90 kreeg Winold bezoek van een medewerker van het Drents Museum. Het museum wilde een tentoonstelling organiseren onder de titel *Opgedolven klanken – Archeologische muziekinstrumenten van alle tijden*. In het bedrijf werd toen een orgel gebouwd, naar analogie van een afbeelding van een orgel in het z.g. *Rutland Psalter*, een Engels psalmboek uit ca. 1260. Het concept baseerde hij op met name het traktaat *Schedula Diversarum Artium* (Overzicht van de Verschillende Kunsten) van de monnik Theophilus uit de elfde eeuw (vooral voor de pijpen en de windlade) en het traktaat *De fistulis Organicis* (Over Orgelpijpen) van een anonieme auteur uit de tiende eeuw (vooral wat betreft de toetsen en de mechaniek). Jankees Braaksma, de leider van het ensemble Super Librum, adviseerde Van der Putten met name ten aanzien van de te kiezen tonen. Dit 'Theophilus-orgel' is inmiddels in bezit van het ensemble Super Librum en staat tegenwoordig in de kerk van Marsum. Dirk Moleenaar schreef erover in *de Orgelvriend* van november 1999 onder de titel 'Reconstructie vanaf illustratie'.

OPUS MAGNUM

In 2002 leverde Orgelmakerij Van der Putten een nieuw orgel op voor de kerk van Bremen-Walle. De toren van deze kerk stamt uit 1650, het kerkgebouw is nieuwer. Het orgel werd in de stijl van Stellwagen en Richborn uit de bouwtijd van de toren gebouwd. Voorafgaand aan de bouw werd uitvoerig het orgel van Buttforde bestudeerd. Curieus aan het nieuwgebouwde orgel is, dat in het Onderpositief drie stemmen afwijken van de toonhoogte van het orgel en in a = 440 Hz gestemd zijn. Deze drie

registers (8, 4 en 2 voet) zijn daarom bedoeld als begeleidingsstemmen voor een Posaunenchor.

VERKEERSONGEVAL

In augustus 2002 overkwam Winold van der Putten een ernstig verkeersongeluk. Hij kwam met zijn auto onder een vrachtwagen terecht en in zijn herinnering ontbreken sindsdien enige maanden, zoals zijn verblijf op de Intensive Care en Traumatologie in het UMCG. Daarna heeft hij twee jaar gerevalideerd en in die periode is Ingrid Noack benoemd als interim-manager. Toen bleek dat Winold weer terug kon komen, maar toch niet meer de zorg van de dagelijkse leiding van het bedrijf op zich kon nemen (hij werd 100% arbeidsongeschikt verklaard), is besloten dat hij het bedrijf zou verkopen. De firma Mense Ruiters heeft na het verkeersongeluk alle nodige hulp aangeboden en gegeven en Jan Veldkamp, directeur van Mense Ruiters Orgelmakers, had het erg jammer gevonden wanneer de orgelmakerij zou zijn opgeheven. Hij zorgde ervoor dat werk voor Mense Ruiters werd doorgesluisd naar Orgelmakerij Van der Putten. Het bedrijf werd uiteindelijk verkocht aan Ingrid Noack, zij werd directeur en Mense Ruiters Orgelmakers medeaandeelhouder. Orgelmakerij Van der Putten is dus een volledig zelfstandig bedrijf gebleven, met Ingrid Noack als directeur, en geen 'dependance' van de fa. Mense Ruiters Orgelmakers, zoals wel eens wordt gedacht. De samenwerking tussen beide bedrijven heeft voordelen, zoals bleek bij de restauratie van het orgel in Noordwolde. Daar moest pijpwerk worden bijgemaakt dat op zand gegoten moest worden. Mense Ruiters Orgelmakers heeft geen eigen gieterij en daarom zijn die pijpen in Finsterwolde gemaakt. Momenteel zijn de orgels van Baflo en Rolde in restauratie. Vooral voor het orgel van Rolde moet veel pijpwerk verlengd worden. Het gieten van het materiaal en verlenen gebeurt in Finsterwolde. Zo werkt de Orgelmakerij Van der Putten ook mee bij de restauratie van het Freytag-orgel van Zuidhorn.

Presentatie van het middeleeuws positief van Van der Putten en het regaal van Hoevers in de kerk van Beerta.

EEN NIEUW LAAT-MIDDELEEUWS ORGEL

Op 31 maart j.l. werd een nieuw 'middeleeuws' orgel van de hand van Winold van der Putten gepresenteerd in de Hervormde Kerk van Beerta. Wat was de aanleiding voor het bedrijf om dit orgel te bouwen? De Australische organist en publicist David Rumsey, tegenwoordig in Basel gevestigd, zocht contact met Jankees Braaksma omdat hij graag iets over het Rutland-orgel wilde schrijven. Daarop bezocht Rumsey het Theophilus-orgel in Marsum en was daar zeer van onder de indruk. In feite werd met dit orgel 'muzikale archeologie' bedreven, want de klank was van tevoren niet bekend. Hieruit vloeide zijn vraag voort, of Van der Putten een orgel in laat-middeleeuwse

stijl voor hem kon bouwen, geschikt voor muziek zoals uit het *Buxheimer Orgelbuch* (ca. 1460/1470), de *Codex Faënza* (14^e eeuw) en de *Robertsbridge Codex* (1360). Hij wilde een toonumfang van groot A chromatisch oplopend tot c^3 en een constante menatuur, wat wil zeggen dat de labiumbreedte van de grootste tot de kleinste pijp niet verloopt maar constant blijft. Na enkele proeven bleek echter dat de toonumfang voor een dergelijke eis te groot was. De grootste pijpen werden te nauw en de kleinste te wijd. Daarom zijn de mensuren van Arnout van Zwolle gebruikt. Het instrument werd ontworpen en in de werkplaats gemaakt. Tijdens de presentatie van het orgel in Beerta werd het bespeeld door Tomas Flegr en Jankees Braaksma¹.

Foto: s: Dennis Wubs

Op deze foto zijn de zakbalgen te zien waarmee het positief handmatig van wind kan worden voorzien.

Bij die gelegenheid werd ook een regaal bespeeld, gebouwd door Willem Hoevers uit Zuidbroek, die werkzaam is bij Orgelmakerij Van der Putten. Hoevers bouwde het instrument in zijn vrije tijd en nam een instrument van Michael Klotz uit 1600 als voorbeeld, met enige aanpassingen. Het origineel bevindt zich in het Muziekinstrumentenmuseum van Neurenberg. Het inlegwerk is een idee van Willem Hoevers. De tongen, kelen en koppen zijn van messing en naar Klotz gemaakt, evenals de klankopeningen. Zoals gebruikelijk bij veel regalen zijn geen klankbeker-tjes gemaakt, wat de toon een zeer direct en wat ongepolijst karakter geeft. De klank vulde moeiteloos de kerk van Beerta. De klavieromvang is van C tot a^2 , met kort octaaf en zonder gis^2 , zodat het aantal tonen 41 bedraagt. De ondertoetsen zijn belegd met letterhout, ook wel slangenhout genoemd. Deze houtsoort heeft een buitengewoon fraaie tekening. De boventoetsen zijn van palissander en belegd met ivoor. De windvoorziening met zevenvouwige balgen zorgt voor een fraaie, ademende klank. Tijdens de bespeling door Jaap den Hertog viel de fraaie, dragende toon op.

Foto: Dennis Wubs

Het regaal van Willem Hoevers.

Foto: Orgelmakerij Van der Putten

De zeven-vouwige balg voor het regaal.

Begin april j.l. is het nieuwe 'middeleeuwse' orgel naar de opdrachtgever

